

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν, πριν από μερικά χρόνια, επέστρεφα στην Αγγλία από ένα σύντομο ταξίδι στο εξωτερικό (ήμουνα τότε κοσμήτορας στο κολλέγιο Τρίνιτυ του Καίμπριτζ), ο υπάλληλος για τους μετανάστες στο Χίθροου, ενώ εξέταζε εξονυχιστικά το ινδικό διαβατήριό μου, μου υπέβαλε ένα μάλλον δύσκολο φιλοσοφικό ερώτημα. Βλέποντας τη διεύθυνσή μου στο έντυπο που είχα συμπληρώσει (οικία κοσμήτορα, Κολέγιο Τρίνιτυ, Καίμπριτζ), με ρώτησε αν αυτός ο κοσμήτορας, του οποίου προφανώς απολάμβανα τη φιλοξενία, ήταν στενός μου φίλος. Αυτό με έκανε να καθυστερήσω να απαντήσω, γιατί δεν μου ήταν εντελώς ξεκάθαρο αν θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι είμαι φίλος του εαυτού μου. Μετά από αρκετή σκέψη, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι η απάντηση θα έπρεπε να είναι καταφατική, αφού συχνά συμπεριφέρομαι στον εαυτό μου με πολύ φιλικό τρόπο και, επιπλέον, όταν λέω ανοησίες, μπορώ αμέσως να αντιληφθώ ότι, με φίλους σαν και μένα, δεν έχω ανάγκη από εχθρούς. Επειδή όλα αυτά μου πήραν κάμποση ώρα να τα επεξεργαστώ, ο υπάλληλος ήθελε να μάθει ποιος ήταν ακριβώς ο λόγος που δίσταζα και, πιο συγκεκριμένα, αν υπήρχε κάποια ανωμαλία σχετικά με τη διαμονή μου στη Βρετανία.

Τελικά, το πρακτικό αυτό θέμα λύθηκε, αλλά η συζήτηση ήταν μια υπενθύμιση, αν χρειαζόταν κάποια, ότι η ταυτότητα μπορεί να είναι περίπλοκο ζήτημα. Δεν έχουμε, βέβαια, μεγάλη δυσκολία να πειστούμε ότι ένα αντικείμενο είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του.

Ο μεγάλος φιλόσοφος Βιτγκενστάιν παρατήρησε κάποτε ότι «δεν υπάρχει πιο λεπτό παράδειγμα άχρηστης πρότασης» από το να πούμε ότι κάτι είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του, αλλά συνέχισε ισχυριζόμενος ότι, αν και η πρόταση είναι εντελώς άχρηστη, εντούτοις «συνδέεται με κάποιο παιχνίδι της φαντασίας».

Όταν μετατοπίζουμε την προσοχή μας από την έννοια του να είσαι ταυτόσημος με τον εαυτό σου σε εκείνη του να μοιράζεσαι μια ταυτότητα με άλλους κάποιας συγκεκριμένης ομάδας (μορφή που παίρνει πολύ συχνά η ιδέα της κοινωνικής ταυτότητας), η δυσκολία αυξάνει ακόμη περισσότερο. Όντως, πολλά σύγχρονα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα περιστρέφονται γύρω από τις συγκρουόμενες διεκδικήσεις ποικίλων ταυτοτήτων που εμπλέκουν διαφορετικές ομάδες, εφόσον η έννοια της ταυτότητας επηρεάζει, με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, τις σκέψεις και τις πράξεις μας.

Τα βίαια γεγονότα και οι ωμότητες των τελευταίων ετών μάς έχουν εισαγάγει σε μια περίοδο φοβερής σύγχυσης αλλά και τρομακτικών συγκρούσεων. Η πολιτική της παγκόσμιας αντιπαράθεσης συχνά προσλαμβάνεται ως φυσική συνέπεια των θρησκευτικών και πολιτισμικών διαιρέσεων στον κόσμο. Πράγματι, ο κόσμος γίνεται αντιληπτός ολοένα περισσότερο, έστω και έμμεσα, σαν μια συνομοσπονδία θρησκειών ή πολιτισμών, με συνέπεια να αγνοούνται όλοι οι άλλοι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι βλέπουν τους εαυτούς τους. Πίσω από αυτή τη γραμμή σκέψης βρίσκεται η παράδοξη υπόθεση ότι οι άνθρωποι μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με ενιαίο τρόπο, σύμφωνα με ένα μοναδικό και κυρίαρχο σύστημα διαχωρισμού. Ο πολιτισμικός και θρησκευτικός διαχωρισμός του παγκόσμιου πληθυσμού παράγει μια «μονιστική» προσέγγιση της ανθρώπινης ταυτότητας, που βλέπει τα ανθρώπινα όντα ως μέλη μίας και μόνο ομάδας (που σε αυτή την περίπτωση ορίζεται από τον πολιτισμό ή τη θρησκεία, σε αντιπαράθεση με την παλαιότερη εξάρτηση από τις εθνότητες και τις τάξεις).

Η μονιστική προσέγγιση μπορεί να αποδειχθεί ένας καλός τρόπος παρερμηνείας σχεδόν όλων των ανθρώπων του πλανήτη. Στην κανονική μας ζωή βλέπουμε τους εαυτούς μας ως μέλη ποικίλων ομάδων – ανήκουμε σε όλες. Το ίδιο άτομο μπορεί να είναι, χωρίς να υπάρχει αντίφαση, αμερικανός πολίτης, καταγόμενος από την Καραϊβική, με αφρικανούς προγόνους, χριστιανός, φιλελεύθερος, γυναίκα, χορτοφάγος, δρομέας μεγάλων αποστάσεων, ιστορικός, καθηγήτρια σε σχολείο, συγγραφέας, φεμινίστρια, ετεροφυλόφιλη, υπέρμαχος των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων, θεατρόφιλη, ακτιβίστρια για το περιβάλλον, λάτρης του τένις, μουσικός της τζαζ, και κάποια που υποστηρίζει σε βάθος την άποψη ότι υπάρχουν λογικά όντα στο διάστημα με τα οποία επείγει απόλυτα να μιλήσουμε (κατά προτίμηση στα αγγλικά). Καθεμιά από αυτές τις συλλογικότητες, στις οποίες αυτό το άτομο ανήκει ταυτόχρονα, του προσδίδει μια ειδική ταυτότητα. Καμιά από αυτές δεν μπορεί να θεωρηθεί ως η μοναδική ταυτότητά του ή η μοναδική κατηγορία στην οποία συμμετέχει. Δεδομένων των αναπόφευκτα πολλαπλών ταυτοτήτων μας, θα πρέπει να αποφασίζουμε για τη σχετική σημασία των διαφορετικών διασυνδέσεων και εντάξεών μας σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα.

Είναι, ως εκ τούτου, κεντρικές, προκειμένου να διάγουμε έναν γνήσια ανθρώπινο βίο, οι ευθύνες της επιλογής και της κριτικής σκέψης. Σε αντίθεση, η βία προωθείται όταν καλλιεργείται η αίσθηση ότι είναι αναπόφευκτη μία ταυτότητα, φερόμενη ως μοναδική – συχνά πολεμοχαρής – που υποτίθεται ότι έχουμε και η οποία, κατά τα φαινόμενα, μας επιβάλλει τις εκτεταμένες απαιτήσεις της (που μερικές φορές είναι του πιο δυσάρεστου είδους). Η επιβολή μίας, φερόμενης ως μοναδικής ταυτότητας είναι συχνά κρίσιμο συστατικό της «πολεμικής τέχνης» να υποδαυλίζει σεχταριστικές συγκρούσεις.

Δυστυχώς, πολλές καλοπροαίρετες προσπάθειες για να στα-

ματήσει αυτή η βία εμποδίζονται από την αντίληψη ότι δεν έχουμε επιλογή ως προς τις ταυτότητές μας, και αυτό μπορεί να βλάψει σοβαρά την ικανότητά μας να νικήσουμε τη βία. Όταν οι προοπτικές για καλές σχέσεις ανάμεσα σε διαφορετικά ανθρώπινα όντα προσλαμβάνονται (όπως συμβαίνει ολοένα περισσότερο) κυρίως με όρους «φιλίας ανάμεσα σε πολιτισμούς» ή «διαλόγου ανάμεσα σε θρησκευτικές ομάδες» ή «φιλικών σχέσεων ανάμεσα σε διαφορετικές κοινότητες» (αγνοώντας τους πολλούς διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους), μια σοβαρή σμίκρυνση των ανθρώπινων όντων προηγείται της επινόησης των προγραμμάτων ειρήνης.

Το κοινό ανθρώπινο γένος μας δέχεται άγρια επίθεση όταν οι πολλαπλές διαιρέσεις του κόσμου συνενώνονται σε ένα φερόμενο ως κυρίαρχο σύστημα ταξινόμησης – είτε με όρους θρησκείας είτε κοινότητας είτε κουλτούρας είτε έθνους ή πολιτισμού (θεωρώντας το καθένα ως το μόνο ισχυρό στο πλαίσιο αυτής της ιδιαίτερης προσέγγισης πολέμου και ειρήνης). Ο διαχωρισμένος με έναν και μοναδικό τρόπο κόσμος είναι πολύ πιο διχαστικός από το σύμπαν των πολλών και διαφορετικών κατηγοριών που σχηματίζουν τον κόσμο στον οποίο ζούμε. Δεν στρέφεται μόνο κατά της ξεπερασμένης δοξασίας ότι «εμείς τα ανθρώπινα όντα είμαστε όλοι ίδιοι» (που, στις μέρες μας, τείνει να διακωμωδείται –όχι εντελώς χωρίς λόγο– ως τεράστια βλακεία), αλλά και κατά της πιο αποδεκτής αντίληψης ότι είμαστε *ποικιλοτρόπως διαφορετικοί*. Η ελπίδα για αρμονία στον σύγχρονο κόσμο στηρίζεται ευρέως στη σαφέστερη κατανόηση του πλήθους των ανθρώπινων ταυτοτήτων και στην εκτίμηση ότι αυτές αλληλοτείνονται, εμποδίζοντας τον απόλυτο διαχωρισμό στη βάση μιας μοναδικής σκληρής γραμμής αδιαπέραστης διαίρεσης.

Στην πραγματικότητα, η εννοιολογική σύγχυση και όχι μόνο οι κακές προθέσεις είναι αυτή που συμβάλλει ουσιαστικά στο

σάλο και στη βαρβαρότητα που βλέπουμε γύρω μας. Η ψευδαίσθηση του πεπρωμένου, ειδικότερα ως προς τη μία ή την άλλη μοναδική ταυτότητα (και τις υποτιθέμενες επιπτώσεις τους), εκτρέφει τη βία στον κόσμο μέσω αποκλεισμών, όπως και εξοπλισμών. Πρέπει να δούμε καθαρά ότι έχουμε πολλές διακριτές εντάξεις και μπορούμε να συνεργαζόμαστε με πολλούς διαφορετικούς τρόπους (άσχετα με το τι μας λένε οι υποκινητές και οι πελαγωμένοι αντίπαλοί τους). Υπάρχει χώρος να αποφασίσουμε για τις προτεραιότητές μας.

Η παραμέληση της πολλαπλότητας των εντάξεών μας και της ανάγκης για επιλογή και κριτική σκέψη συσκοτίζει τον κόσμο στον οποίο ζούμε. Μας ωθεί στην κατεύθυνση της τρομακτικής προοπτικής που απεικονίζει ο Μάθιου Άρνολντ στο ποίημά του «Dover Beach» («Παραλία του Ντόβερ»):

Κι είμαστ' εδώ σαν σε σκοτιδιασμένο κάμπο
Σαρωμένο από συγκεχυμένους συναγερμούς αγώνα και φυγής,
όπου άγνωρες στρατιές χτυπιούνται τη νύχτα.¹

Είμαστε ικανοί για κάτι καλύτερο.

1. Μετάφραση Απόστολου Τριγκώνη.